

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Теориялық және практикалық психология кафедрасы, Алматы, Қазақстан
(E-mail: zeynekul_utepbergenova@mail.ru)*

Кіші мектеп оқушыларының оқыту процесін психологиялық зерттеу

Аңдатпа. Мақалада оқыту процесінің тиімді бағыттары мен кіші мектеп оқушысының ақыл-ой дамуы сипатталады. Онда отандық және шетелдік ғалымдар пікірлері зерделеніп, басым бағыттарын ескеру керектігі айтылады. Психологиялық зерттеулерде кіші мектеп оқушысын оқыту барысында қолданылатын бастапқы әдіснамалық жағдай және оларды психологиялық нақтылау жолдары қарастырылған. Бастауыш мектептің ерекшелігі – оқыту мектеп бағдарламасынан бұрын мұғалімге көбірек байланысты. Оқу бағдарламасындағы қойылған талаптар мен оқыту тапсырмалары көп болса да, сауатты мұғалім мұны барынша азайтып, ықшамдап оқушыға түсіндіруге тырысады.

Оқытуды психологиялық зерттеу қазіргі кезеңде оқу үдерісін басқарудың ең ұтымды жолдары мен әдістерін жүйелеп, талдау болып саналады. Оқу материалын құрылымдық және жүйелік талдауға байланысты оқу процесінің тиімділігін арттыру мәселесі ғалымдардың назарын аударуда. Оқу үдерісінде оқу, жазу, санау, есептер шығару сияқты қарапайым дағдыларды меңгеру енді жеткіліксіз. Бұл дағдыларды қалыптастыру кеңірек және маңызды міндеттерді шешуге кіреді:

Біріншіден, балаларды ғылыми білім логикасында пәндік оқытуға баулу, оларға осы ғылымның мазмұнын құрайтын зерттелетін болмыс саласының негізгі және іргелі қасиеттерін ашу. Сонымен, оқу дағдыларын меңгеру тілді қарым-қатынас пен ойлау құралы ретінде, ал қарапайым санау дағдылары – сандық қатынастарды зерттеуге айналады.

Екіншіден, балаларда өзіндік міндеттері мен әдістері бар оқу әрекетін қалыптастыру. Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңінде оқу іс-әрекетімен адам өмір бойы айналысуы керек. Бұл әр адамның екінші «мамандығы», оны жүзеге асыру қабілеті негізінен таңдалған кәсіптегі ілгерілеуге байланысты.

Үшіншіден, бастауыш білім беру кезеңінің барлық мүмкіндіктерін балалардың оқу мотивтерін қалыптастыру және интеллектуалдық дамуы үшін пайдалану қажет.

Оқу-тәрбие процесінің тиімділігі мен сапасын арттыру мәселесін шешудегі өзекті мәселе мектеп оқушыларының оқуын белсендіру болып табылады. Оның ерекше маңыздылығы мынада: оқыту рефлексиялық және түрлендіруші әрекет бола отырып, оқу материалын қабылдау мен есте сақтауға ғана емес, сонымен бірге оқушының танымдық әрекетінің өзіне деген көзқарасын қалыптастыруға бағытталған. Іс-әрекеттің түрлендіруші сипаты әрқашан субъектінің қызметімен байланысты.

Түйін сөздер: психологиялық зерттеу, оқу әрекеті, оқыту теориялары, іс-әрекет, білімді меңгеру, тәжірибе, танымдық белсенділік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-142-1-408-418>

Кіріспе

Оқыту психологиясының мәселелері адамның нақты қызметіндегі психикалық процестерді зерттеуге бағытталған психологиялық жұмыстардың жалпы арнасында жүргізіледі. Педагогикалық психологияның бұл саласы оқу қызметіне енгізілген

танымдық процестермен айналысады, сонымен бірге танымның өзі іс-әрекет ретінде қарастырылады.

Ресей ғалымдары[1] тұжырымдаған еңбектерде жүзеге асырылған ережелерін негізге ала отырып, "Адам танымның қызметін, ақыл-ой іс-әрекеттері мен операцияларының алуан түрлілігін, белгіленген танымдық мақсаттарға қол жеткізу тәсілдерін, танымдық міндеттерді шешу жолдарын қамтитын таным мақсаттарымен, міндеттерімен, уәждерімен бағытталаатын ерекше іс-әрекет деп қабылдануы тиіс"[1].

Оқыту процесінде адамның белсенділігі мен сезімталдығының арақатынасы, ортақ әдіснамалық мәселе болып табылады. Ол мәселені шешу негізінен зерттеу психологиясы немесе педагогикалық психологияның негізгі ұғымдарын түсіндіру бағытымен байланысты.

Оқытудың әртүрлі теорияларының өкілдері екі қарама-қарсы топқа бөлінеді: біреуі "стимул-реакция" теориясының жақтастары, адамның сезімталдық қасиетін, сырттан әсер етуді енжар қабылдауды ұсынады, ал басқалары, когнитивті теориялардың өкілдері, оқу процесінде адамның белсенділігін, оны дербес "ашуға" қабілеттілігін көрсетеді.

Бейнелеу теориясынан шыққан кеңестік психологтар үшін адамның белсенділігі мен сезімталдығы арасында шешілмейтін қайшылықтар жоқ. Адамның шынайы бейнесі белсенді сипатқа ие. Сонымен қатар, А.А.Смирнов: "адам белсенділігінің барлық формаларының бір объективті көзі бар". Бұл көздердің барлық күрделілігі мен алуан түрлілігін А.А.Смирнов ажыратып көрсетті: "...субъектінің өмір сүру жағдайы, оның қоғамдық қатынастар жүйесіндегі орны, тәжірибесі, өнімі, қоғамдық және жеке тәжірибе ретінде меңгерілген білімі, өзі қатысушы болып табылатын қоғамдық тәжірибенің ықпалымен қызметінде қалыптасқан дағдылары, іскерліктері, әдеттері»[3].

Жоғарыда айтылғандар "сыртқы" және "ішкі", "реактивті" және "белсенді" өзара бірін-бірі толықтыруды көздейді: қоғамдық тәжірибе индивидке әсер етеді, және ол өзі оның белсенді қатысушысы болуы керек.

Біздің зерттеу жұмысымыздың алғашқы кезеңдерінен бастап біз оқушының оқуы сыртқы жағдайлармен, бағдарламамен, оқыту әдісімен, детерминацияланған жағдайды негізге алдық. Сонымен қатар ол оқушы тұлғасының белсенділігінің нәтижесі болып табылады.

Оқу-тәрбие процесінің тиімділігі мен сапасын арттыру мәселесін шешудегі өзекті мәселе мектеп оқушыларының оқуын белсендіру болып табылады. Оның ерекше маңыздылығы мынада: оқыту рефлексиялық және түрлендіруші әрекет бола отырып, оқу материалын қабылдау мен есте сақтауға ғана емес, сонымен бірге оқушының танымдық әрекетінің өзіне деген көзқарасын қалыптастыруға бағытталған. Іс-әрекеттің түрлендіруші сипаты әрқашан субъектінің қызметімен байланысты.

Баланың білім алған алғашқы жылдарынан бастап мектептен жалықпауын қаласақ, онда сыртта емес, оқу процесінде болатын оқу мотивтерін оятуға қамқорлық жасауымыз керек. Басқаша айтқанда, мақсат - баланың өзі үйренгісі келетіндіктен дәл білім алуы, осылайша ол оқудың өзінен ләззат алады. Кезінде Ян Амос Коменский мектеп оқушысының еңбегін рухани қанағат пен рухани қуанышқа айналдыруға

шақырды.

Сондықтан бастауыш білім берудегі мақсаттарының бірі – баланың танымдық белсенділігін дамыту, балалардың дербестігі мен белсенділігін дамыту үшін баланың әрбір сәтті қадамын, әрекетін, тіпті сәтсіз болса да, оң бағалау маңызды. Балаларға шығармашылық оқу тапсырмаларын беру, бірдеңе ойлап табу, болжау, басқа мысалдарды алу және т.б бала үшін өте пайдалы әрекет. Бұл ретте балалар дауласып, айтысып, қателесіп, мұғаліммен бірігіп дұрыс шешім табуға ұмтылса, мұғалім мақсатының шешім тапқаны.

Белсенділік әрекеттің өзін емес, оның деңгейі мен сипатын білдіретінін ескеру қажет. Ол мақсат қою процесіне де, мотивацияны, әрекет әдістерін білуге де әсер етеді. Белсенділік, жеке формация ретінде: зейінділік, бейімділік, жалпы процеске белсенді қатысу, белсенділіктің өзгертін жағдайларына тез жауап беру, оқушының ерекше жағдайын және оның әрекетке қатынасын меңгеру процесі арқылы білдіреді.

Меңгеру процесін зерттеу бірнеше бағыттарда жүргізілді: меңгерілетін оқу пәнінің мазмұнына байланысты оқытудың әртүрлі әдістерінің ықпалымен меңгерудің сапалық ерекшеліктері ашылды; әр түрлі жас кезеңдерінде және оқытудың әр түрлі сатыларында меңгеру сипатының өзгеруі байқалды. Зерттеудің ерекше бағыты оқу процесінде жеке-психологиялық айырмашылықтарды зерделеуді құрады.

Зерттеу жүргізудегі әртүрлі аспектілердің болуы және белгілі бір теориялық тәсілді жүзеге асыру, зерттелетін құбылыстың күрделілігін ашып, оны жанама түрде түсінуді білдіреді. Мұндай тәсілдің ең жарқын мысалы, есте сақтау психологиясы А.А.Смирновтың кітабында көрсетілген. Онда мнемиялық қызмет түрлерінің шарттары мұқият талданады[3]. Бұл есте сақтау алдында қойылатын мақсаттар, жеке-психологиялық қасиеттер, есте сақтау өнімділігін қамтамасыз ететін оның бағыты, есте сақтауға қажет материалдың ерекшеліктері және т.б.

Бұл тәсіл жалпы және дифференциалдық, балалар және педагогикалық психология аспектілерін зерттеудегі бірігуді білдіреді. Біз сондай-ақ мүмкіндігінше білімді меңгеру мәселелеріне қатысты көп аспектілі көзқарасты жүзеге асыруға тырыстық, бұл зерттеудің ұйымдастырылуы мен әдістерін анықтады.

Жасөспірім жастағы балалар ауқымда зерттелді. Сонымен қатар салыстыру үшін жоғары сынып оқушылары да де тартылды. Оқушылардың әдеттегі мектеп жағдайында білімді меңгеру процесі және эксперименталды оқыту жағдайында, психологпен бірге мұғалімдермен ұйымдастырылған үрдіс зерттелді. Орын алып жатқан өзгерістер туралы айтуға мүмкіндік алу үшін бақылау "кесу"әдісі арқылы алынды.

Кесінді бақылау әртүрлі сынып оқушыларына қатысты бір уақытта жасалған. Сонымен қатар, кейбір уақыт кезеңінде, бір оқушыға қатысты бақылау жүргізілді. Бір оқушыны зерттеу кезеңі өте ұзақ (лонгитудиналдық әдіс) немесе салыстырмалы қысқа болуы мүмкін.

Кез-келген нақты білімді игеру жолы қадағаланды. Егер бірінші жағдайда ойлау мен оқушының білімін игеру сипатында айтарлықтай өзгерістерді байқау мүмкін болса

(макро өзгеріс), екінші жағдайда білімнің өзінде (оны игеру барысында) және оны қолдану тәсілдерінде (микро өзгерту) кішкентай және шағын өзгерістер болады.

Осылайша, зерттеулер екі бағытта бақылауға алынды. Қарастырудың екі жоспарын оларды араластырмай ажырату керек, өйткені олар бір-біріне өзара әсер етсе де, сәйкес келмейді. Егер ассимиляция процесінің макро-өзгерістеріне қатысты жалпы психикалық даму шешуші рөл атқарса, онда микро өзгерістерге қатысты жалпы дамумен қатар тағы екі жағдай пайда болады: білімнің өзі (сипаты) және ассимиляция кезеңі. Бір уақытта әртүрлі деңгейлердің қатар өмір сүруін байқауға болатындығы белгілі, бұл алынған білімнің қиындығы мен оқушының қай сатыда оқып жатқандығына байланысты.

Бізді қызықтыратын саладағы өзгерістер туралы айтқанда, не өзгеріп жатқанын нақтылау қажет. Жаттығу барысында әртүрлі өзгерістер болады, олар біздің зерттеуіміздің тақырыбы ретінде қызмет етеді, атап айтқанда: ассимиляция нәтижесіндегі өзгерістер, ассимиляция кезінде жүзеге асатын ой процестері және ақыл-ойдың қасиеттері зерттеледі[4].

Өзгерістердің алғашқы екі түріне келетін болсақ, олар білімді игеру барысында тікелей пайда болады. Ассимиляция нәтижелері мен процестер негізінде, дәлірек айтсақ, оқушының алған білімі оның ғылыми мазмұнына қаншалықты сәйкес келетіндігіне, оқушы толық білімді қаншалықты тез игеретініне, психикалық процестер қаншалықты тиімді екеніне немесе операцияларды бір уақытта қолдануды - өзгерудің үшінші жанама түрде бағалауға болады. Алайда, ақыл-ойдың қалыптасқан қасиеттерін бағалау үшін бұл жеткіліксіз болады, ассимиляция кезінде көрінетін осы белгілердің кеңдігі мен тұрақтылық дәрежесін анықтау қажет болады. Сөйтіп, біз жеке психологиялық зерттеу саласына енеміз.

Осылайша, біз жеке психологиялық айырмашылықтарды зерттеу саласына ендік, ол үшін бірнеше жыл бойы оқуды зерттеу қажет болды.

Зертханалық топтың жоғарыда аталған мәселелерді зерттеулері белгілі бір ретпен, жеке сатыларда орналастырылды. Олардың әрқайсысын қарастырған жөн.

Бірінші кезеңде ұғымдарды ассимиляциялау зерттелді.

Ассимиляция термині сол кезде жалпы психологияда қабылданған «тұжырымдамаларды қалыптастыру» терминінен өзгеше болды. Бұл ассимиляция туралы мәселені туындатты, өйткені оқу процесінде ұғымдар қайта құрылмайды, олардың әлеуметтік-тарихи тәжірибесі кристалданған олардың мазмұны сырттан беріледі.

Тұңғыш рет тұжырымдамаларға қатысты «ассимиляция» терминін А.Смирнов Л.С.Выготскийдің мектеп оқушыларында ғылыми тұжырымдаманың дамуы туралы сұрақтарға арналған зерттеулерін дамытуда қолданды[4].

Біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, бала белгілі бір ғылыми тұжырымдаманы бірден игере бермейді және бұл процесс мұғалім енгізген тұжырымдамаларды оқушылардың санасына көшіру үшін жай жүрмейді. Бұл сыртқы тұжырымдама оқушылардың ақыл-ой әрекетінің нәтижесі болатын дәрежеде қалыптасады. Демек, тұжырымдаманың мазмұнын игеруде дәйекті кезеңдер пайда болады, аяқталмаған

білімнен аяқталуға дейін біртіндеп «қозғалыс» әр түрлі оқушылардың сипаты бойынша ерекшеленеді.

Осылайша, осы алғашқы кезеңде білімді игерудің жалпы заңдылықтары ғана емес, сонымен бірге ассимиляцияның жеке психологиялық айырмашылықтары зерттеледі. Келесіде зерттеушілерге сұрақ туады Психикалық операциялар мен ассимиляцияның ерекшеліктері қандай?

Әр түрлі оқу пәндерінің материалы бойынша алынған мәліметтер талдау мен синтездің даму дәрежесін кез-келген ассимиляцияға қатысу арқылы екі негізгі критерий бойынша бағалауға болатындығын көрсетеді:

1) әр түрлі операциялардың орындалу деңгейі бойынша, ол шикі, ғаламдық анализден ауысумен сипатталады. 2) кіші формалар және жартылай біржақты синтезден көп қырлы, толық синтезге дифференциялау арқылы;

Бір-біріне сәйкестік деңгейі, осы операцияларды орындау деңгейлері олардың салыстырмалы түрде бөлінбеуіне байланысты. Талдау мен синтез жалпылау мен абстракцияның негізгі элементтері мен операциялары ретінде туындайды. Талдау мен синтездің кемшіліктері күрделі ақыл-ой операцияларының сапасына тікелей әсер етеді. Ұғымдарды ассимиляциялау процесінде жүзеге асырылатын ойлау процестері ұғымның өзіне байланысты белгілі бір ерекшеліктерге ие. Психология мен педагогикада көзқарас бойынша сәйкес ұғымдарды игеру барысында бала, нақтылыдан жалпыға көшуді жүзеге асырады. Шын мәнінде, мұндай ассимиляция курсы бар нұсқалардың бірі ғана және ол өте жиі пайдаланылады. Сонымен қатар ассимиляцияның тағы бір нұсқасы: бөлінбеген жалпыдан нақтылыға, нақтыдан нақты дерексізге көшуі. Осылайша, мысалы, әртүрлі түсініктер игерілген[6].

Бастапқы кезде оқушы игеретін мазмұнның жалпы сипатқа ие болмауымен сипатталады: оқушы тек ұғымдарды, диаметрлі қарама-қайшылықты(бар-жоқ),(жақсы-жаман),(ойлы-ойсыз) ұсынады. Алынған түсініктердің мазмұны жеткіліксіз болғандықтан, оқушылар түсініктер құрылымының жалпы сызбасының маңызды белгісін түсінеді.

Оқушылар тарихи дәуір туралы, таптар күресі, олардың өкілдерінің өмір салты туралы нақты білім алған кезде, олардың алғашқы түсініктері диффузиялық сипатын жоғалтады және мағыналы бола бастайды.

Оқыту практикасында және өмірде мектеп оқушыларына жаңа нақты жағдайларда заңды оқып үйрену қажет көптеген міндеттер туындайды: мысалы, үйдің сызбасында геометриялық фигураны көру, экскаватор моделінде- рычаг принципін білу керек. Осындай мәселелерді шешу кезінде нақтылық, жаңа түсініктерді қалыптастыруда орын алатындықтан, керісінше, кедергі келтіреді.

Біз бұл жағдайда орындалған абстракцияны екінші абстракция деп атадық, өйткені абстрактілі принцип туралы білім бұрын мектеп оқушылары арасында қалыптасып үлгерді. Енді бұл принципті білу үшін, белгілі бір ерекшеліктерін «маскадан» босатып, негізгі қағидаларын үйрету керек. Шешім қабылдау кезінде балалар осындай жағдайға жиі тап болады, атап айтқанда, арифметикалық есептерді

шығаруда, бұл жағдайда сюжеттік деректер абстрактілі математикалық тәуелділікті «жасырады». Осыған ұқсас жағдайларда балалар есеп шығаруда осы тәуелділікті «ашатын» схема тірек рөлін атқара алады. Схеманың мәні оның жай-күйін объективті бөлшектерден босататындығында және сонымен бірге кеңістікте көрнекі болып табылады, сондықтан абстрактілі принципті бөлуге арналған аралық қадам бола алады. Екінші абстракцияның міндеттері есепті қолдану кезінде жиі кездеседі.

Қолдану ұғымы меңгеру терминімен қатар зертханалық зерттеулерде үлкен орын алады. Бұл ұғымдардың арақатынасы қандай? Біріншісі екіншісімен байланыса алады ма? Шынында да, оқу процесінің өзі үшін оқушы алған білімдерін (белгілі бір формада немесе басқа түрде) пайдалануы қажет.

Осы сұрақтарға қысқаша және толық жауап ретінде А.А.Смирнов, Г.С.Костюктің мақалалары және осы мақаланың авторының басқа да мақалаларында[1] берілген, сонымен қатар осы ғалымдар оқу процесі осылай құрылуы керек деп атап өтті, білгендерін іс жүзінде кеңінен қолданды.

Алайда, осыған байланысты, білімді қолдану проблемасы толығымен жойылады деп айта алмаймыз. Әрине, пән аясында қалыптасқан меңгерулер, оқушының әр түрлі іс-әрекеттегі, өмірде қажет болатын барлық білімдерді бере алмайды. Мұғалім ұйымдастырған білімді оқушыдан қолдану талап етілгенде, жаңа жағдайда орындайтын тәуелсіз процеске мүлдем сәйкес келмейді.

Мұғалім алғашқы меңгеру кезінде оқушылардың білім деңгейлерін жоғарғы деңгейге жеткізген кезде де, одан әрі қарай оларды дербес қолдану барысында да, жеке айырмашылықтар табылып, кейде өте айқын көрінетіні де маңызды.

Біздің зерттеулеріміз бір оқыту ереже аясында, әртүрлі пәндерді оқытқанда, еңбек әрекетінде әртүрлі деңгейдегі күрделілік жағдайындағы білімді қолдану процесін зерттеуге бағытталған: Кейбір оқушылар теориялық білім мен практикалық әрекеттің үйлесімін тапса, басқалары олардың арасындағы айырмашылықты көрсетті. Мәселенің теориялық талдауы мен практикалық ізденіс әрекеті бар жоғары сынып оқушылары құрылымдық-техникалық тапсырмаларды сәтті орындап шықты.

Нашар нәтижелер практикалық әрекеттерді бастамастан тапсырманың барысын ойластыруға ұзақ уақыт жұмсағандарда байқалды, сонымен бірге, керісінше, практикалық манипуляциялардан басталып, көптеген практикалық әрекеттерден кейін жалпы басшылық идеясына келгендер де байқалды.

Біреуі - ойлаудың екі түрінің өзара байланысын ашу: теориялық және практикалық, дерексіз және нақты; Сонымен бірге, оқушы дамуының әртүрлі сатыларында, білімнің әртүрлі деңгейлерінде, формада қалай өзгеретіні, өзара қарым-қатынас түрі қалай өзгеретіні байқалды.

Мектеп жасына дейінгі балаларда кездесетін өзара әрекеттесудің қарапайым түрлерінің бірі - «кескіндер тілін сөздердің тіліне және мазмұндағы сөздерді суреттер тіліне «кері» аудару. Бастауыш мектеп жасында кескінді жаңарту жалпылама ойлау деңгейінің жоғарылауына көмектеседі, ал үлкен мектеп жасында сюжетті ауызша жалпылама ойлаудың (оқиғаның «сөз жоспары») кескіндерді жаңарту процесіне кері әсері бар («сурет жоспары»). Бұл әсер оларды интерпретациялау кескіндердің

сипаттамасына енгізілгенінен көрінеді.

Соңғы кезең - проблемаларды шешуде суреттерді белсенді қолдану, мұнда кескіндерді түрлендірудің қажеттілігі бар, суреттерде динамикада ойлау, оларды кеңістікте ақылмен жылжыту қажет.

Қорыта келе, айтылатын мәселе бұл жерде, П. П. Блонский атап өтілген заңды тенденция бар : ойлаудың дамуы бір уақытта қарама-қарсы екі бағытта жүреді-абстрактіге, және неғұрлым нақты, бұл әртүрлі материалдар өткізілген көптеген зерттеулерде көрсетілген (гуманитарлық және физика- математикалық пәндер). Осы тезиске сәйкес интериоризация және экстериоризация үдерістері туралы мәселе шешілді. Оқу-жаттығудың әр түрлі кезеңдерінде осы екі процесті пайдалану қажеттігі анықталды[2].

Оқушылардың ақыл-ой операцияларын тиімді орындау деңгейін анықтауға бағыттылығы (өз бетінше білім алу және білім қолдану барысында) бізді тәсілдерді қалыптастыру проблемасына алып келді. Қабылдау ұғымы есте сақтау мәселелерін әзірлеумен байланысты (материалдың мағыналық топтастығын қабылдау, жаңғырту және т.б.) психологиялық ғылымға кірді[2].

А.А.Смирнов маңызды факт - балалардың қандай да бір ақыл-ой операциясын орындау қабілеті мен оны қабылдау немесе есте сақтау тәсілі ретінде нақты пайдалану арасындағы алшақтық мүмкіндігі бар екенін айтты. Мысалы, кіші оқушылар мәтін бөлігінің мағынасы бойынша (немесе жеке сөздер) дұрыс айта алады, бірақ олар, әдетте, бұл операцияға есте сақтау ретінде жүгінбейді, А.А.Смирновтың зерттеулерінде әдісті меңгеру тиісті ақыл-ой операциясын қалыптастыруға ғана түспейтіні анықтайды, бұдан басқа, мотивтердің пайда болуы, осы операцияны қызмет тәсілі ретінде пайдалану қажеттілігі[5].

Сонымен, әдіс-тәсілдерді игерудегі мотивацияның рөлі туралы ереже білімді меңгеру мен қолдану мәселелеріне арналған зерттеулерде растама алды. Осылайша, арифметикалық есептерді шешудің графикалық әдісі (схемаларды құру) кіші мектеп оқушыларының ақыл-ой іс-әрекетін өздері осы шешім әдісінің жоғары тиімділігін түсінбейінше қабылдамайтыны анықталды.

Әдебиеттер тізімі

1. Булекбаева С.Е., Бурдина Е.И., Твердохлебов Н.К. Теоретико- методологические основы психологии. Учебное пособие для студентов и магистрантов педагогических специальностей. – Павлодар : Кереку, 2009. – 141 с.
2. [Электрон.ресурc]. – 2022. – URL: https://yastatic.net/s3/web4static/_v2/static/media/MoreHorizontal_16_black.0967e1a8.svg (дата обращения: 05.05.2022).
3. Романова Е.С. Психодиагностика. [Электрон.ресурc]. – 2022. – URL: <https://www.litres.ru/evgeniya-romanova/psihodiagnostika/chitat-onlayn/page-2/> (дата обращения: 05.05.2022).

4. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1988. – 304 с.
 5. Абитиярова А.А., Жунисбекова Ж.А. Процесс обучения в начальной школе и пути повышения его эффективности // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 7. – С. 14-18.
- Зимняя И.А. Педагогическая психология. Содержание трактовки учения, учебной деятельности. [Электрон.ресурс]. – 2022. – URL: <https://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M4/file/2>. (дата обращения: 05.05.2022).

З.Д. Утепбергенова

Казахский национальный женский педагогический университет, кафедра теоретической и практической психологии, Алматы, Казахстан

Психологическое исследование процесса обучения школьников начальных классов

Аннотация. В статье описываются эффективные направления процесса обучения и психического развития школьников начальных классов. Говорится о том, что необходимо проанализировать мнения отечественных и зарубежных ученых и учесть приоритетные направления. В психологическом исследовании приводятся исходные методические условия, используемые в процессе обучения школьников начальных классов. Особенностью начальной школы является то, что обучение больше зависит от учителя, чем от школьной программы. Хотя в программе много требований и учебных заданий, грамотный учитель старается свести их к минимуму и объяснить ученику в сжатой форме.

Психологическое изучение образовательной программы рассматривается как систематизация и анализ наиболее рациональных на сегодняшний день способов и методов управления образовательным процессом. Проблема повышения эффективности образовательного процесса за счет структурного и системного анализа учебного материала привлекает внимание ученых. В образовательном процессе уже недостаточно приобрести простые навыки, такие как чтение, письмо, счет, вычисление. Формирование этих навыков включает в себя решение более широких и важных задач.

Прежде всего, ввести детей в предметное обучение в логике научного знания, раскрыть перед ними основные, фундаментальные свойства изучаемой сферы бытия, составляющие содержание этой науки. Так, приобретение навыков чтения становится изучением языка как средства общения и мышления, а простых навыков счета - изучением числовых отношений.

Во-вторых, формирование у детей учебной деятельности со своими задачами и методами. На современном этапе развития нашего общества человек должен заниматься учебной деятельностью на протяжении всей своей жизни. Это вторая

"специальность" каждого человека, способность реализовать ее зависит в основном от успехов в выбранной профессии.

В-третьих, необходимо использовать все возможности периода начального образования для формирования учебных мотивов и интеллектуального развития детей. Актуальной проблемой в решении задачи повышения эффективности и качества образовательного процесса является активизация обучения школьников. Ее особая значимость заключается в том, что учение, являясь рефлексивной и преобразующей деятельностью, направлено не только на восприятие и запоминание учебного материала, но и на формирование отношения ученика к самой познавательной деятельности. Преобразующий характер деятельности всегда связан с активностью субъекта.

Ключевые слова: психологическое исследование, учебная деятельность, учение

Z.D. Utepbergenova

*Kazakh National Women's Teacher Training University,
Department of Theoretical and practical psychology, Almaty, Kazakhstan*

A psychological study of the learning process of junior high school students

Abstract. The article describes the effective directions of the teaching process and mental development of a junior high school student. It says that the opinions of domestic and foreign scientists should be analyzed and priority areas should be taken into account. In psychological research, the initial methodological conditions used during the education of junior school students and ways of their psychological clarification are provided. The peculiarity of primary school is that teaching depends more on the teacher than on the school curriculum. Although there are a lot of requirements and teaching tasks in the curriculum, a competent teacher tries to minimize them and explain them to the student in a concise manner.

The psychological study of education is considered to be the systematization and analysis of the most rational ways and methods of managing the educational process at the present time. The problem of increasing the efficiency of the educational process due to the structural and systematic analysis of the educational material attracts the attention of scientists. In the educational process, it is no longer enough to acquire simple skills such as reading, writing, counting, and calculating. The formation of these skills includes solving broader and more important tasks:

First of all, to introduce children to subject education in the logic of scientific knowledge, to reveal to them the basic and fundamental properties of the studied sphere of existence that make up the content of this science. Thus, the acquisition of reading skills becomes the study of language as a means of communication and thinking, and simple

counting skills - the study of numerical relationships.

Secondly, the formation of learning activities in children with their own tasks and methods. At the current stage of development of our society, a person should be engaged in educational activities throughout his life. This is the second "specialty" of each person, the ability to realize it depends mainly on the progress in the chosen profession.

Thirdly, it is necessary to use all opportunities of the primary education period for the formation of learning motives and intellectual development of children. An urgent problem in solving the problem of increasing the efficiency and quality of the educational process is the activation of schoolchildren's learning. Its special importance is that teaching, being a reflexive and transformative activity, is aimed not only at the reception and memorization of the learning material but also at the formation of the student's attitude towards the cognitive activity itself. The transformative nature of the activity is always related to the activity of the subject.

Keywords: psychological research, learning activity, teaching theories, activity, knowledge acquisition, experience, cognitive activity.

References

1. Bulekbaeva S.E., Burdina E.I., Tverdokhlebov N.K. Teoretiko-metodologicheskie osnovy psilogi. Uchebnoe posobie dlja studentov i magistrantov pedagogicheskikh special'nostej [Theoretical and methodological foundations of psychology. Teaching manual for students and undergraduates in pedagogical specialties]. (Pavlodar, Kereku, 2009, 141 p.), [in Russian].
2. Available at:
https://yastatic.net/s3/web4static/_/v2/static/media/MoreHorizontal_16_black.0967e1a8.svg (accessed 05.05.2022).
3. Romanova Ye.S. Osihodiagnostika [Psychodiagnostics]. Available at:
<https://www.litres.ru/evgeniya-romanova/psihodiagnostika/chitat-onlayn/page-2/> [in Russian]. (accessed 05.05.2022).
4. Kostyuk G.S. Izbrannye psihologicheskie trudy [Selected psychological works]. (Moscow, Pedagogy, 1988, 304 p.), [in Russian].
5. Abitiyarova A.A., Zhunisbekova Z.A., Process obuchenija v nachal'noj shkole i puti povyshenija ego jeffektivnosti. Mezhdunarodnyj zhurnal jeksperimental'nogo obrazovanija [The process of learning in elementary school and the way to increase its effectiveness. International journal of experimental education]. 2015. No. 7. P. 14-18, [in Russian].
6. Zimnaya I.A. Pedagogicheskaja psihologija. Soderzhanie.traktovki uchenija, uchebnoj dejatel'nosti.[Pedagogical psychology. Content]. Available at:
<https://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M4/file/2.2010> [in Russian]. (accessed 05.05.2022).

Сведения об авторе:

Утепбергенова З.Д. - кандидат педагогических наук, Казахский национальный женский педагогический университет, старший преподаватель кафедры теоретической и практической психологии, Алматы, Казахстан.

Utepbergenova Z.D. - Candidate of Pedagogical Sciences, Kazakh National Women's Pedagogical University, Senior Lecturer, Department of Theoretical and Practical Psychology, Almaty, Kazakhstan.